

ČETRDESET BOSANSKOHERCEGOVAČKIH MUSHAFa, ĆAZIM HADŽIMEJLIĆ I HARIS DERVIŠEVIĆ, UDRUŽENJE GRAĐANA HASTAHANA – TEKIJ A MESUDIJA, SARAJEVO, 2022.

Lamija Ljuša

Posebno važan i široko primjenjiv aspekt islamske umjetnosti predstavlja kaligrafija. U islamskoj kaligrafiji, fluidnost arapskih slova ili harfova doprinosi nastanku brojnih varijanti i stilova pisma koji imaju raznoliku primjenu u vizualnim umjetnostima. Kaligrafiju arapskog pisma UNESCO je uvrstio u Listu nematerijalne kulturne baštine, a ona dominira ne samo u umjetnosti knjige, nego na levhama, sakralnim i javnim objektima. Kaligrafsko ispisivanje arapskog slova je još od osmanskodobne Bosne dobilo poseban izražaj u umjetnosti knjige, tačnije rukopisima mushafa koje baštine bosanskohercegovačke biblioteke, arhivi i instituti. Upravo su ovi jedinstveni rukopisni primjerci bili inspiracija za istraživanje i nastanak monografije koja je izašla iz štampe 2022. godine pod naslovom *Četrdeset bosanskohercegovačkih mushafa = Bosnian and Herzegovinian mushafs*, autora Ćazima Hadžimejlića i Harisa Derviševića. Iako je o kaligrafiji i ranije pisano, ne samo od strane autora u čijem je ona profesionalnom zanimanju, nego i šire, ova publikacija dala je dodatni doprinos ovoj temi jer su autori odabirom najreprezentativnijih, likovno i umjetnički pažnje vrijednih rukopisnih primjeraka koji se čuvaju u našim baštinskim ustanovama predstavili ova izuzetno vrijedna i raritetna djela. Knjiga je štampana dvojezično, na bosanskom i engleskom jeziku, što ovu monografiju čini pristupačnijom široj javnosti i izvan bosanskohercegovačkog područja.

Kroz prvo poglavlje naslovljeno *O Kur'anu i mushafu* (str. 16-25) autori uvode čitatelje u temu ove monografije tumačeći prije svega distinkciju između Kur'ana Časnog i mushafa koji se nerijetko tumače kao sinonimi, a zapravo Kur'an predstavlja Božiju riječ, dok je mushaf Kur'an u rukopisu, odnosno zapisana Božija riječ.

U drugom poglavlju *Islamska kaligrafija s podnaslovima Islamska kaligrafija, Znameniti kaligrafi i Poznati kaligrafi u Bosni i Hercegovini* (str. 26-47) autori su pojasnili neke osnovne pojmove u vezi s kaligrafijom, njenim razvojem i izvorom, Božijoj Objavi, koja je stalna inspiracija profesionalnih kaligrafa – *hattata*. Također, pomenuti su i znameniti kaligrafi Jakut al-Mustasimi, Šejh Hamdullah i Hafiz Osman, kanoni kaligrafije te poznati stilovi kaligrafije. Kaligrafiju osmanskodobne Bosne, smatraju autori, moguće je promatrati u okviru razvoja

osmanskih kaligrafskih škola. Kaligrafi naših prostora težili su da se umjetnički izraze onako kako su to činili kaligrafi Istanbula. Mnoge ličnosti iz bosanskohercegovačke prošlosti počevši od 16. pa sve do 20. stoljeća zaslužne su za razvijanje stilova kaligrafije, a spomenuti su, među ostalima: Muhamed Nerkesija, Omer Hattat, Muhamed Hevai Uskufi, Sejid Muhammed-efendija (Emin Deftedar), Fadil-paša Šerifović, Alija Faginović i Ešref Kovačević koji je zaslužan za izradu posljednjeg poznatog prepisa mushafa u Bosni i Hercegovini.

U trećem poglavlju *Umjetnost knjige* (str. 48-55) autori pišu o umjetnosti knjige, različitim stilovima pisma odnosno ukrašavanju rukopisa uz koje se redovito povezivala i umjetnost knjigovestva. Prema njihovim riječima, vrijeme vladavine sultana Bajezida II obilježio je polet u ukrašavanju rukopisa dok su u periodu vladavine sultana Sulejmana I Zakonodavca sve umjetnosti doživjele procvat pa tako i umjetnost ukrašavanja rukopisa.

U četvrtom poglavlju naslova *Ukrašavanje mushafa* uključujući potpoglavlja *Papir, kaligrafija, kaligrafski pribor i materijali, Pravila za prepisivanje Kur'ana, 29 pravila za prepisivanje Kur'ana, Iluminacija i Umjetnost knjigovestva* (str. 56-79) detaljno je prikazano koliko je kaligrafsko ispisivanje arapskog slova složen posao koji zahtijeva da se slijede određena pravila, ali i da su ispunjeni svi uvjeti pripreme za rad, prvenstveno u vidu materijala. Autori su u ovom poglavlju predstavili 29 pravila za prepisivanje mushafa koja su, kako navode, u Bosni i Hercegovini bila poznata još u 17. stoljeću. Papir, kalem ili pero, *murekkeb* ili tuš te kutija za čuvanje kalema ili *kubur* predstavljaju osnovni pribor za rad odnosno za prepisivanje mushafa. Nakon ispisivanja, rad je preuzimao iluminator koji je ukrašavao njegove stranice, a najzad je posao završavao *mudželit* koji je umjetnošću knjigovestva povezivao, dekorirao i koričio stranice mushafa.

Na kraju knjige je *Katalog, Zaključak, Bibliografija, dio O autorima, Rječnik i Indeks*. U katalogu su predstavljene i opisane neki od najljepših primjeraka mushafa koji se čuvaju u Bosni i Hercegovini kao što je Mushaf iz Biblioteke Mesudija u Kačunima, Džuzevi mushafa Mehmed-paše Sokolovića koji se, smatraju autori, ubrajaju u najuspjelije primjere osmanske umjetnosti knjige u bosanskohercegovačkim zbirkama i mnogi drugi.

Iako je mnogo objavljenih naučnih radova i monografija na temu kaligrafije, kroz ovu knjigu prezentirano je rukopisno blago Bosne i Hercegovine koje se odnosi na prepise Kur'ana Časnog. Nerijetko se organiziraju različite izložbe i razne manifestacije na temu prezentacije specijalnih zbirki baštinskih ustanova u okviru kojih su pohranjeni ovi rukopisi, ali svako novo predstavljanje i podsjećanje na te značajne kolekcije koje baštinimo je važno u očuvanju i prezentaciji naslijeđa. U skladu s tim, ova knjiga će biti posebno važna svim istraživačima zainteresiranim za proučavanje rukopisnog blaga Bosne i Hercegovine, kako u historijskom i umjetničkom, tako i u kulturološkom smislu.